МОВА УКРАЇНЦІВ-РУСИНІВ СЛОВАЧЧИНИ: ІСТОРИЧНА ЕВОЛЮЦІЯ ТА НАЦІЄТВОРЧІ ФУНКЦІЇ *

Юрій Бача, Андрій Ковач, Микола Штець

Чому мова вважається основною ознакою національного життя?

Усі основні сфери життя людини й народу проявляються його мовою. Національною мовою обслуговується не лише вся економіка, політика. Багатюще духовне життя народу може повністю і всебічно розвиватися лише рідною мовою. Інакше неможливо навіть уявити собі словаків без словацької мови, чехів без чеської, росіян чи англійців без їхньої мови та національної культури, вираженої передусім рідною мовою.

Рідна мова, як доведено визначними вченими різних народів і різних часів, найкраще служить для всебічного розвитку здібностей людини. Насамперед вона об'єднує різних людей і формує в них ті спільні риси й цінності, якими кожен народ представляє себе перед світом. Окрім рідної мови, немає іншого фактора, який з різноманітної спільноти людей робив би народ. Ні спільна територія, ні спільна економіка самі по собі не створюють нації.

---

* Основу статті складає колективний розділ праці: *Бача Ю., Ковач А., Штець М.* Чому, коли і як? Запитання й відповіді з історії та культури русинів-українців Чехо(Словаччини). – 4-те вид. – К., 2013.

Тим більше, допоки певну національну меншину (НМ), наприклад, русини-українці Словаччини, у якої немає ні спільної території, ні спільної економіки, не буде тримати вкупі спільна рідна бесіда, доти немає можливості зберегти цю НМ та забезпечити її розвиток. Без єдиної літературної мови не можливий розвиток шкільництва, літератури, науки, техніки, а також контактів між людьми. Ця істина стосується всіх народів світу. І під найстрашнішим довготривалим утиском народи живуть, поки живе їхня мова. І навпаки, навіть на волі народ зникає тоді, коли з будь-яких причин зникає його мова.

Тому національна мова, мовна практика народу чи національної меншини має вирішальний вплив для існування кожного народу і кожної національної меншини.

Чи існує спільний корінь української мови і закарпатських діалектів?

Українська народна мова, як і кожна інша мова, має багато діалектів. Українські діалекти (говори) поділяються на три групи: північні, південно-східні та південно-західні. До південно-західних українських діалектів належать і закарпатські говори (також і українські говори Чехословаччини).

Українські говори Пряшівщини (як кожен інший український діалект) як форма народної мови на певній території мають спільну основу з українською національною мовою і, крім того, деякі свої фонетичні, граматичні та лексичні особливості.

Якщо порівняти діалекти русинів-українців Пряшівщини зі словацькою та російською мовами та їх діалектами, то однозначно виходить, що ці діалекти належать до українських. (Цей факт визнають навіть найвизначніші сучасні словацькі мовознавці, які з різних міркувань, може, й воліли б мати Словаччину з мовного погляду чисто словацькою.) Ці діалекти зберегли

фонетичну систему і граматичну будову української національної мови.

Насамперед словацька мова, як усі інші мови Західної Європи, вживає латинські букви. Українці Чехословаччини, як всі інші українці, як і всі східнослов'янські народи, вживають кирилицю, або так звані «руські букви». Уже цієї різниці вистачить, щоб ніхто не міг зачисляти нашу бесіду до словацької.

Якщо порівнювати слова українських говорів Пряшівщини зі словами словацької, російської та української мов, то найбільше слів цих говорів є такі самі, як в українській мові. Усі старі слова народної бесіди, усі назви частин тіла, рухів, станів і предметів праці, назви зерна і худоби, назви дерев, птахів, природи – тобто всі слова народної бесіди (а їх тисячі і тисячі!), окрім слів нових, з XIX–XX ст., які до нас прийшли від мадярів, німців, чехів, словаків, усі ті слова є такі самі, як в українській бесіді.

Спільними з українською мовою є також усі основні фонетичні (звукові) особливості українських говорів Пряшівщини. Це свідчить про спільний корінь українських говорів Пряшівщини з іншими українськими діалектами та із загальнонародною українською мовою.

Правда, бесіда українців Східної Словаччини є найвіддаленішим, окраїнним українським діалектом, який межує зі словацькою мовою. У минулому русини-українці змушені були засвоювати бесіду панівної нації (зокрема, угорської), що не могло не позначитися і на їхній руській бесіді, у яку ввійшло досить угорських і німецьких слів (угорські: біров, боканчі, тейка, тинта тощо; німецькі: ґросбух, біґлайз, анцуґ, ґвер, цуґ та ін.). Водночас мова русинів-українців зазнає впливу і з боку словацької мови. Цей вплив посилився з виникненням Чехословацької Республіки, коли словацька та чеська мови стали офіційними мовами діловодства, законодавства і т. д. Отже, у мову русинів-

українців потрапляє ряд словацьких виразів (даньовий уряд, берний уряд, предноста, жадость, колок, знамка та ін.). І в наш час мова русинів-українців засвоює слова і вирази зі словацької мови. Це зумовлено становищем національної меншості, члени якої володіють також мовою основного населення держави, з мови якої в нашу бесіду потрапляють саме слова-назви різних нових знарядь і процесів праці (председа, ошипарня, обец і т. д.). Це зумовлено тим, що українська мова в Східній Словаччині була лише мовою школи, літератури, радіо, театру, але не була мовою діловодства (урядування) і виробництва в матеріальній сфері, тому з тих галузей народна мова русинів-українців Словаччини засвоює найбільше словацьких слів.

Отже, державна відокремленість від інших українських земель, споконвічний взаємний вплив інших говорів були причиною того, що в нашій народній бесіді, з одного боку, збереглися давні українські мовні особливості, а з другого – з'явилися нові слова, яких не знає загальнонародна українська мова.

Чому українське населення Закарпаття та Пряшівщини так довго називало себе русинами, а не українцями?

Український народ, як майже кожен народ в Європі та інде у світі, не завжди називався українським, і його мова теж не завжди називалася українською.

Першою загальновизнаною та поширеною назвою народу та держави Київської Русі були назви «русин», «руський», «Русь». Після розпаду Київської Русі українці потрапили під панування Литви, пізніше – Польщі й надалі називали себе русинами, руськими людьми, а свою бесіду – руською. Слово «русин», «руський», як назва українського народу, дожило із цим значенням до наших днів, зокрема, у відірваних від українського народу західних його частинах та в нашому краї. В Україні тим

часом прижилася новіша назва – «Україна» (уперше згадана в 1187 році), «український народ», «українська мова», хоча вживалися й інші назви.

Щоб не визнавати українського народу та присвоїти собі багату культурну та історичну спадщину Київської Русі (українського народу), російський царський уряд перейняв назву «руський» для означення свого московського народу (московитів, москалів, держава яких називалася до того часу «Московія»), почав називати себе «русским» народом, а Петро Перший себе – царем «всєя Русі». Українців Росія називала «малоросами» або «южноросами» ще й у XIX і XX ст., Україну – «Южно-русским краєм». Назва «українець», «Україна» в Росії була кілька десятків разів офіційно заборонена. Понад сотню разів у Росії було заборонено вживання української мови – щоб жодної різниці між книгами, виданими «в нас і в них» (в Україні і в Росії) не було!

Отже, якщо назви «Україна», «український народ», «українська мова» були довгі століття заборонені в Росії (у якій опинилася більша частина українського народу), де не визнавали самого існування окремого самостійного українського народу (та його держави), то як могли називати себе українцями ті невеличкі частини українського народу, які були насильно підкорені іншими державами та перебували під міцним іноземним національним, релігійним та економічним гнітом та ще й під значним впливом імперського москвофільства? Назви «Україна», «український» утримувалися сторіччями у свідомості українського народу, частково й поступово офіційно дозволялися в межах Австро-Угорщини, де проживала друга, значно менша частина українського народу. Тому тільки під впливом поширення українського державницького змагання за визнання українського народу та права на свою державу могла поступово виникати українська національна свідомість та поширюватися

також намагання частин українського народу, які мешкали поза межами України чи компактного проживання українського народу, називати себе назвою «українець», «український».

А оскільки офіційна Росія не хоче й нині миритися з існуванням окремого самостійного українського народу та виникненням його держави – самостійної України, тому до сьогодні не вирішено питання національної свідомості та самоідентифікації себе серед українських НМ у країнах Європи.

Якою мовою говорили наші предки на Закарпатті?

Найдавніші писемні пам'ятки Закарпаття свідчать про те, що закарпатські українці говорили й писали руською (українською) народно-розмовною бесідою. Ось, для прикладу, уривок літопису села Гукливе на Верховині: «Року 1660 зима была тверда, сніг упав быв великий так же люде дорогу у ліс протоптати не могли, а як упав на Пущання пилипово, то аж Благовішеніє єго рушило... Люде в недостатку соломы хыжы, стодолы подерли марзі. Плуг 16 неділь пустило у поле по рождествї Христовім, й то не всюду по під Бескид».

Такою чи подібною мовою написані також інші писемні пам'ятки Закарпаття. Цей уривок, записаний понад 300 років тому, написаний такою самою руською мовою, якою писали в тому часі також в Україні.

Правда, у другій половині XIX ст. частина закарпатської інтелігенції почала вживати на Закарпатті російську мову, чим до певної міри зашкодила розвиткові української народної мови. Селянські маси закарпатського населення, проте, говорили по-своєму – «по-нашому», «по-руськи».

Щодо літературної мови, то на Закарпатті протягом сторіч виробилися три мовні орієнтації. Частина інтелігенції, як було сказано, не визнаючи існування українського народу та украї-

їнської мови, намагалася запровадити на Закарпатті російську літературну мову. Друга частина інтелігенції, знаючи, що наше населення належить до українського народу, намагалась орієнтувати його на українську літературну мову, а третя частина, будучи найбільш піддатливою асиміляторським намаганням, доводила, що закарпатські русини – і не росіяни, і не українці (ні Москва, ні Київ), а «карпатороси», «угроруси», «підбескидські русини», чим ішла значно на руку мадяризаторам, чехізаторам, словакізаторам. Звідти був уже лише крок до твердження, що закарпатські русини – то «по-руськи говорячі мадяри», чи «греко-католицькі мадяри», чи «непословакізовані словаки». Нечисленних «карпаторусів» без роду і племені легко було денаціоналізувати.

Свідками нашої народної мови є писемні пам'ятки. Попри довготривалий національний гніт, часті воєнні події, пожежі, релігійні сварки і т. п., на Закарпатті (як і на Пряшівщині) збереглося досить багато таких пам'яток.

Найбільш поширеним видом письменства по всьому Закарпатті в XVII–XVIII ст. були так звані учительні (або толкові) Євангелія, напр.: Пряшівське – XVIII ст., Ладомирівське – XVII ст., Нижньомирошівське – 1759 р. та ін.

Свідками нашої народної мови є й «учительні» збірники, напр.: Литманівський – XVIII ст., Углянський збірник «Ключ» – XVII ст., Ужгородський – XVII ст., Торунський – XVI ст. та ін. Усі вони написані народною руською мовою з незначною домішкою старослов'янських слів.

Переконливими свідками руської народної мови є також дарчі чи інші покрайні написи на церковних книгах, зібрані з багатьох сіл Пряшівщини.

В українських селах Пряшівщини ще в 1947–1949 роках було знайдено понад 230 церковних книг, виданих в Україні, з по-

крайніми написами на них. Для прикладу, наводимо напис з 1700 року на Октоїху в селі Біла: «Сію книгу купил раб божий Гриц Гайдош із свойов женов Настасійов за своє здравіє й за отпущеніє гріхов своїх і дал за ню злати 15 і дал єй до церкви білянской до храму рождества Христова а кто бы ей мал отдалити от той церкви будет от царства Христова отдалений...». Цей напис, зроблений майже три століття тому, мало чим різниться від сучасної народної мови.

Свідками народної мови є також твори діячів XVII–XVIII ст. (наприклад Михайла Андрелли – «Церковныя бесіди на всі неділі рока на поученіє народное», Михайла Лучкая тощо), а також численні народні пісні, казки та інші твори усної народної творчості.

Хто й чому називав закарпатських русинів-українців «русским народом»?

У боротьбі за політичну владу в Європі царська Росія використовувала всі способи на послаблення сили її противника – Австрії. Тому значну вагу приділяла слов'янам в Австрії. Уже в 1839 році російський славіст Микола Погодін писав до міністра освіти про величезне захоплення слов'янством серед австрійських слов'ян і радив міністрові допомагати австрійським слов'янам: таємно посилати їм книги, друкувати їхні твори, назначати премії за задані теми з історії, мови, допомагати укладати словники, граматики, записувати народні пісні.

«Перше право на російську допомогу належить русинам», – писав Погодін у 1842 році. Пізніші роки дають достатню кількість фактів про те, що Росія робила все можливе, щоб повністю дістати під свій вплив, зокрема, усе культурно-національне життя закарпатських та галицьких українців. Не визнаючи в себе в Росії існування українського народу та його мови, не могли

вони і розвиток австрійських українців направляти на розвиток народної мови і культури. Хизуючись могутністю Росії і використовуючи природний потяг русинів до «своїх, що за горами», представники царської Росії нав'язували на Закарпатті «великоруську» літературну мову і таку саму національну орієнтацію.

Закарпатські політичні та культурно-освітні діячі XIX ст. після розчарування в австрійській допомозі у своїй боротьбі проти угорського гніту підпали під вплив царської Росії. Поділяючи думку про те, що російська мова повинна стати загальнослов'янською, окремі закарпатські діячі того часу прагнули зробити російську мову літературною мовою галицьких та закарпатських українців. Ця інтелігенція виходила з помилкового уявлення про єдність «всея России», про те, що на території від Попрада до Камчатки живе єдиний «русский народ». Саме тому згадані закарпатські діячі посилено вивчають російську мову, намагаються запровадити її у школи, літературу, культурне життя всього Закарпаття. Від російських великодержавників вони переймають також назви «русский народ», «русский язык» для означення русинів-українців Закарпаття та їхньої мови.

Після Жовтневої революції великоросійську орієнтацію на Закарпатті підтримували не тільки великоросійські емігранти, але й місцеві москвофіли, зокрема «Русская народная партія» (філія чеської партії народних демократів), Товариство ім. О. Духновича, «Союз русских учителей на Словакии» та інші товариства.

Прихильники цього напряму в Чехословаччині надалі не визнавали існування українського народу, його мови, історії та культури, заперечували належність закарпатського населення до українського народу. Розуміючи, що широкі маси в Карпатах ніколи не засвоять правильної російської мови, вони зосередили свою увагу лише на інтелігенції, та й тут дозволяли окремі винятки з правил фонетики (зокрема, у вимові), граматики та лек-

сики російської мови, створюючи тим самим окремий «южноруський» чи «пряшівський» варіант російської мови.

Щоправда, москвофіли боролися проти асиміляції місцевого українського населення, за збереження його східнослов'янського (на їхню думку – російського) характеру, але водночас, поширюючи російську національну орієнтацію, вони перешкоджали правильному національному усвідомленню місцевих русинів-українців. Саме в цьому полягала шкідливість цього напряму: він сприяв національній дезорієнтації місцевого населення.

Слід додати, що буржуазний уряд ЧСР підтримував мовні сварки, бо вони, крім дезорієнтації та роздрібнення слабких культурних сил місцевого населення, ще й відволікали увагу народу від основного – від соціально-політичних питань.

Хто і як проводив мадяризацію українського населення Закарпаття?

Мадяризацію русинів-українців, як і словаків та іншого слов'янського населення Угорщини, проводили панівні кола Угорщини, котрі мали на меті повністю змадяризувати все слов'янське населення країни.

Існувало навіть кілька проектів насильної, раптової асиміляції закарпатського населення. В одному з них планувалося розмістити на постій у слов'янські комітати 60 тис. угорських воїнів, які б за три роки асимілювали 60 тис. осель, тобто близько 300 тис. населення. Після трьох років ці солдати переводились би в інший слов'янський район.

Мадяризація, однак, проводилася різними способами.

По-перше, усьому мадярському надавалася всебічна державна чи приватна підтримка (грошова і моральна), усе немадярське було позбавлене будь-якої підтримки, проголошувалося за зрадницьке, переслідувалось як протидержавне, небезпечне

тощо. Свідомих народних діячів – учителів, священиків, письменників – усіляко очорнювали й деморалізували.

Мадяризація проводилася також на підставі різних мадяризаційних законів, якими обмежувалися права немадярських мов у школах та діловодстві. Один з таких законів, відомий під назвою «Закон Аппоньї» (1907), вимагав від усіх учнів країни, що закінчували четвертий клас початкової школи, знання мадярської мови «словом і письмом». Цей закон фактично вимагав мадярських шкіл у всій Угорщині.

Учителі, які наперекір цьому законові пробували вчити народною мовою, зазнавали з боку мадярської влади різних перешкод. Навпаки, за успішне навчання угорської мови міністерство освіти виплачувало вчителям спеціальну грошову винагороду. Подібні винагороди виплачувала вчителям-мадяризаторам не тільки шкільна влада, але й різні приватні товариства («народно-просвітні комісії») тощо.

Мадяризацію русинів-українців допомагала проводити також деморалізована частина «руської» інтелігенції – учителів та духовенства. Так, наприклад, уже в середині XIX ст. ведеться дискусія про те, щоб для галицьких та закарпатських русинів-українців ввести «абецадло» (тобто латинські букви) замість «руських букв».

На початку XX ст. мукачівський єпископ Фірцак знову готує заміну кирилиці латинськими буквами у книгах церковного характеру. До такої заміни частково дійшло в Пряшівській єпархії в 1915 році. З'явилися окремі молитовники, підручники, навіть спеціальний журнал «Наше отечество», який друкувався латиницею.

Метою такої «уніфікації письма» було те, що старше покоління забуде «руське письмо», а молоде покоління його вже й не буде знати. Отже, упровадження латинського алфавіту на Закарпатті мало відіграти вирішальну роль у процесі остаточної

мадяризації русинів-українців Закарпаття. Боротьба проти такої «уніфікації» була боротьбою за збереження національного життя закарпатського українського населення.

Якою мовою писали будителі Закарпаття?

До початку періоду національного відродження на Закарпатті вживалася переважно церковнослов'янська книжна мова. Прогресивні діячі Закарпаття того часу (Олександр Духнович, Олександр Павлович, Анатолій Кралицький) розуміли, що таку мову селяни Закарпаття не розуміють, що така мова не відповідає потребам сучасного розвитку народного життя і саме тому в період наростання революційного піднесення стали писати свої твори народною мовою. Це було єдине правильне рішення проблеми літературної мови на Закарпатті, як і в інших народів.

Проте після поразки революційного руху (уже від початку 1850-х років), коли жодні вимоги закарпатських українців не були задоволені, а самі українці Закарпаття були австрійською владою знову кинені під угорське панування, коли коло активної закарпатської інтелігенції значно звужується, а рівень праці падає, доходить до зміни також і в мовній орієнтації закарпатської інтелігенції. Піддавшись хибній думці, що допомога для закарпатських русинів прийде від царської Росії, що на просторах усієї Росії живе єдиний «русский народ», закарпатська інтелігенція перейнялася думкою про необхідність запровадження на Закарпатті російської літературної мови.

Щоправда, сама закарпатська інтелігенція не опанувала добре російської мови, а маси закарпатського населення теж не мали практичної змоги оволодіти цією мовою. Тому робилися спроби наблизити російську літературну мову до народної мови закарпатців вживанням окремих українських слів і граматичних форм та читанням російського тексту народною вимовою.

Однак будителі помилялися в тому, що, перебуваючи під впливом реакційних представників царської Росії, не визнавали існування українського народу з його мовою, історією і культурою. Вони нехтували тим, що українці мали власну літературну мову, українцям Закарпаття значно ближчу, ніж російська.

Отже, будителі, з одного боку, виступали проти асиміляції, проти мадяризації русинів Закарпаття, боролися за збереження східнослов'янського характеру цього населення, з другого боку – намагалися впровадити на Закарпатті російську літературну мову (і то в часі, коли вже існувала українська літературна мова і художня література, яка у творчості Тараса Шевченка випередила всі слов'янські літератури щодо гостроти поставлених питань і впливу на народні маси) і таким чином свідомо чи несвідомо перешкоджали скорішому національному усвідомленню населення і швидшому засвоєнню знань у школах.

Найактивнішими прихильниками вживання російської літературної мови на Закарпатті в другій половині XIX ст. були Адольф Добрянський, Іван Раковський, Іван Сильвай, Олександр Митрак, Євгеній Фенцик та Юлій Ставровський-Попрадов.

Проте інші будителі, зокрема Олександр Духнович, Олександр Павлович, Анатолій Кралицький, розуміли, що для народу треба писати мовою народу, йому близькою і зрозумілою. Саме тому твори для народу вони писали народною мовою, що, безсумнівно, було демократичним явищем. Не дивно, що саме ті будителі є до сьогодні найпопулярнішими серед населення.

Яку мовну політику проводила на Закарпатті Чехословаччина?

Після приєднання Закарпаття до Чехословаччини знову постає питання літературної мови для населення цього краю. Оскільки аж до Першої світової війни тут не існувало єдиної літературної мови, закарпатська інтелігенція не мала єдиного погляду на літературну мову Закарпаття. Отже, оновлюються і продовжують співіснувати три мовно-національні орієнтації: російська, українська і місцева руська (або карпаторуська), яка наприкінці 1920-х років, по суті, переходить до української.

На початку 1920-х років чехословацький уряд офіційно висловлюється за вживання на Закарпатті такої літературної мови, яку тоді вживали галицькі українці, тобто української, але зі старим етимологічним правописом. Якби чехословацький уряд був зістав при таких поглядах, на Закарпатті могло дійти до позитивного розв'язання мовно-національного питання. Проте на практиці чехословацький уряд підтримує російський мовно-національний напрям, а також спроби створити окрему карпаторуську мову. Отже, щоб не дійшло до згоди, до перемоги одного напряму, чехи підтримують усі мовні напрями.

Сама місцева інтелігенція не спроможна була припинити мовні сварки й розв'язати мовне питання на користь однієї з мов.

Використовуючи мовний хаос, чехословацька влада проводить свою політику: засновує на Закарпатті чеські школи, упроваджує чеську мову в діловодство, створює паралельні класи з чеською мовою навчання в середніх школах, надає підтримку чеським молодіжним організаціям, видає чеські газети тощо. Причому чеські школи та класи, добре обладнані інвентарем, були в кращих будинках і отримували помітну фінансову, моральну, державну й приватну допомогу та підтримку.

Поряд з тим чеська влада забороняє вживання тут слів «українець», «український».

У другій половині 1920-х років Закарпатська комуністична організація КПЧ – під впливом рішень п'ятого засідання Комінтерну – переключається на загальнонародну українську літературну мову і пропагує національну єдність закарпатських українців з українцями Радянської України, Галичини й Буковини.

Проголошення єдності закарпатських українців з українським народом Радянської України, голоси закарпатських українців за возз'єднання з Радянською Україною розцінювалися буржуазним чехословацьким урядом як намагання порушити єдність республіки. Тому в 1930-х роках чехословацький уряд дедалі більше офіційно підтримує російську мовно-національну орієнтацію на Закарпатті, репрезентовану перш за все численним загалом російських емігрантів, яка, на його думку, не становила загрози для республіки.

Зрозуміло, що таку національну політику проводила чехословацька буржуазія не тільки в шкільництві. За національними поглядами обирали людей також на адміністративну чи іншу роботу. Усе це робилося з метою перешкодити нормальному національному усвідомленню українського населення.

Хто й чому відстоював «русинську» орієнтацію?

Ми вже зазначали, що найдавнішою назвою українців є назва «русин». Ця назва збереглася серед закарпатських українців аж до наших днів. Проте, називаючи себе русинами, населення Закарпаття ніколи не переставало вважати себе частиною більшої національної спільноти, що існує за Карпатами.

Однак так звана русинська мовна й національна орієнтація, що поширювалася на Закарпатті (зокрема на Пряшівщині) у 20–30-х роках XX ст. (коли прогресивні сили Закарпаття

відстоювали національну єдність закарпатських русинів з усім українським народом), висувала ідею створення окремого «русинського» чи «карпаторуського» народця, з окремою «русинською» мовою, який не мав би нічого спільного ні з українським, ні з російським народами, їхньою культурою, історією, мовою.

Ідею створення окремого «русинського» народу висувало, зокрема, уніатське духовенство мадярської орієнтації. Цю ідею охоче підтримувала чеська і словацька (ще раніше й мадярська) буржуазія, бо такий народець – з невеликою місцевою історією і культурою, з невиробленою літературною мовою, відірваний від живого зв'язку зі своїм народом – було б дуже легко асимілювати й повністю його підкорити та ліквідувати. А саме це мала на увазі аж до наших днів кожна панівна нація, якій тою чи іншою мірою вдалося на якийсь час заволодіти закарпатським населенням.

Ось у чому полягала й полягає шкідливість «русинської» мовної, культурної і національної орієнтації, хоч сама належність до русинів не мусить мати нічого спільного з цією орієнтацією. Якщо хтось називає себе русином і усвідомлює собі цю назву як старовинну назву українського народу, то це симпатичне явище і його можна розуміти як небажання змінювати орієнтацію своїх предків – дідів і прадідів. Однак якщо сучасні русини-«антиукраїнці» твердять, що вони є русинами, які не мають нічого спільного з українцями, то вони фактично підтримують офіційну політику асиміляції та ліквідації руського населення за Карпатами.

Хто відстоював українську мовно-національну орієнтацію на Закарпатті?

Українська мовно-національна орієнтація на Закарпатті є найдавнішою орієнтацією українського населення Закарпаття, хоч сторіччями не була панівною орієнтацією серед інтелігенції.

У той час як москвофільство виникло від середини другої половини XIX ст., як русинська орієнтація виникла й виразніше поширилася лише у XX ст., українська орієнтація веде свій початок від усвідомлення національного життя закарпатського населення і то безперервно аж до наших днів.

Ми вже вказували на численні факти того, що після переселення за Карпати руське населення ще впродовж сторіч жило під безпосереднім впливом народної культури того народу, від якого його насильно відірвали: розмовляло тою самою мовою, жило тою самою народною творчістю, одержувало звідти такі самі книги, які вживались й удома, в Україні, туди посилало на навчання своїх юнаків, звідти одержувало священиків тощо. За прикладом України почало переписувати книги, творити власні хроніки, збірники пісень, власні літературні твори, збірники проповідей тощо. Усе те на тій самій основі, тією самою народною мовою, як і по той бік Карпат.

Перший помітний програш у постійній боротьбі за збереження свого східнослов'янського обличчя закарпатське населення зазнало лише 1648 року, коли обіцянками, підкупом і підступом сильні слуги всюдисущого Риму нав'язали йому церковну унію з Римом (Ужгородська унія), але й тоді збереженим зістав східний «руський» обряд цієї віри.

Хоч церковнослов'янська мова як літературна затрималася найдовше саме серед закарпатських українців (бо її сильна традиція не дозволяла асимілювати це населення), все-таки й

за панування цієї (церковнослов'янської) мови виникали твори, писані народною мовою (наприклад «Церковні проповіді» Михайла Лучкая).

Саме на цій основі в середині XIX ст. виникає сильний напрям у боротьбі за народну мову (О. Духнович, О. Павлович та ін.), яка не зникає, незважаючи на пізніше виникнення і велику підтримку москвофільства чи на сильний тиск мадяризації.

Під кінець XIX ст. народний напрям знову здобуває помітне місце серед інших мовних напрямів, хоч саме він живе весь час без будь-якої офіційної чи приватної підтримки, а лише на багатій народній культурі, на невисихаючих народних джерелах, які (замість усяких запроданців, перевертнів чи зрадників-перебіжчиків до різних ворожих таборів) знову і знову постачають скромних, але завзятих працівників на ниві народній.

У міру того як демократизувалося життя народу, помітним ставав і народний струмінь у культурному житті. А після того як соціальну боротьбу на Закарпатті очолила комуністична партія й офіційно проголосила єдність закарпатського населення з українським народом, замкнулося кільце, яке тисячу років тому було насильно розірване.

Якщо йдеться про Пряшівщину (після роз'єднання Закарпаття 1918 року), то тут формується свідома група української інтелігенції наприкінці 1920-х років (письменниця Ірина Невицька, професор Михайло Мащиович, Денис Зубрицький, Еммануїл Бігарій, Йосиф Дюлай та ін.), яка усвідомлює собі, що до народу треба звертатися його рідною і зрозумілою йому мовою. Такою мовою була руська (українська).

Прихильники русько-українського напряму засновують і свій друкований орган «Слово народа» (Пряшів, 1931–1932) – газету, яку видають українською мовою і за новим фонетичним правописом (таким, як пишемо нині).

Ця частина інтелігенції, слідом за прогресивними діячами Закарпаття, відстоює погляд, що русини Пряшівщини мають таку саму бесіду, звичаї, віру, як їхні брати за Карпатами. Отже, русини Пряшівщини є частиною 50-мільйонного українського народу, і тому вони мали б вживати й спільну назву, яка побутує за Карпатами, де вона поширилася раніше, витиснувши давніші назви «русин», «руський». «Українець» є єдино правильною, а також офіційною назвою для русинів-українців, що живуть за межами України (у Польщі, Чехословаччині, Румунії та інших країнах). Саме така назва відображає національну єдність українців усіх земель.

Після 1945 року, незважаючи на значне пожвавлення російської орієнтації, за український напрям стали виступати як значна частина свідомої інтелігенції (що знайшло своє відбиття у пресі, радіо, театрі), так і до певної міри органи українського культурного життя – Реферат українських шкіл та Українська Народна Рада Пряшівщини. За українську національну орієнтацію 1945 року висловилась і Комуністична партія Чехословаччини.